

PÅ VÄG MOT EN ALLSIDIG SKRIVUNDERVISNING

Färdighetsträning, genrepedagogik och processinriktad skrivundervisning dominerar undervisningen i de svenska klassrummen. Men en allsidig skrivundervisning som också tar skolans demokratiska uppdrag på allvar kräver mer. Ett verktyg för att nå dit är att reflektera över de sju diskurser om skrivandets mål och mening som literacyforskaren Roz Ivanic har definierat.

Vi lever i en föränderlig tid, där den tekniska utvecklingen går snabbt och påverkar våra kommunikationsmönster. Sociala medier har möjliggjort ett samhälle där alla kan skriva, och forskare som Deborah Brandt (2015) talar om ett skifte från *a mass reading society* till *a mass writing society*. Hur svenskämnet skrivande ser ut idag och vilken skrivundervisning som behövs i ett föränderligt samhälle är frågor vi intresserar oss för i denna artikel.

Redan 1996 frågade sig Malmgren om de tre ämneskonceptionerna – svenska som färdighetsämne, svenska som litteraturhistoriskt bildningsämne och svenska som erfarenhetspedagogiskt ämne – skulle förändras över tid med tanke på det ökade medieutbudet samt det förändrade kultu-

relle och språkliga samhället. Det har visat sig att de ursprungliga tre ämneskonceptionerna fortsatt att fungera som en modell för att diskutera svenskämnet uppbyggnad och innehåll. Men modellen har också utvecklats med en fjärde konception: svenska som erfarenhetspedagogiskt demokratiämne (Molloy, 2007). Behovet av svenska som ett demokratiämne formulerar Molloy på följande sätt: ”Om relationen mellan utbildning och demokrati, mellan kunskapsuppdraget och demokratiuppdraget, är att förbereda eleverna för ett framtida deltagande i ett demokratiskt samhälle, måste vi också ställa frågan om vad det är för kunskaper man skall få i skolan” (Molloy, 2007, s. 180). Vi menar att en allsidig skrivkompetens är en sådan kunskap, och att en allsidig skrivundervis-

ning är vägen dit. Språket kan ses som ett redskap för demokrati, där den som äger språket kan nyttiggöra sin yttrandefrihet. Deborah Brandt understryker vikten av skrivundervisning för att fostras som en deltagande medlem i ett demokratiskt samhälle, det samhälle som idag förväntar sig mer och mer skrivande av sina medborgare (Brandt, 2019).

Skrivande och skrivundervisning

För att undersöka skrivundervisning i svenskämnet, och hur man kan arbeta för ett deltagande demokratiskt skrivande, använder vi i våra studier ett diskursramverk. I ramverket har literacyforskaren Roz Ivanic (2004, 2017) identifierat sju olika diskurser, eller föreställningar om skrivandets mål och mening (för en svensk

sammanfattning se t.ex. Randahl, 2012, s. 25–30). Ivanic understryker vikten av att eleverna får möjlighet att utveckla en allsidig skrivkompetens genom undervisning där olika diskurser tillåts framträda. I följande avsnitt beskrivs de sju diskurserna översiktligt.

Färdighetsdiskursen har texten i centrum, och det handlar om att utveckla generella skrivfärdigheter på olika nivåer i texten. Texters kvalitet bedöms utifrån form och i undervisningen fokuseras skrivregler och lingvistiska mönster. I *kreativitetsdiskursen* uppmanas elever att läsa mycket och att skriva om det som intresserar dem. Skrivande handlar om kreativitet, fantasi, om att bli författare – att hitta sin röst och sitt personliga uttryck. Texters kvalitet bedöms utifrån stil och innehåll och hur de förmår att fånga sin läsare. 2017 utvidgade Ivanic sitt ramverk med *diskursen för att tänka och lära* som dels handlar om att klargöra sin tankar och dels handlar om att skriva för att lära sig skolämnen. Det är inte skrivandet per se som är i fokus, utan att använda skrivande som redskap för lärande. *Processdiskursen* handlar både om skrivande som en kognitiv process, hur man tänker då man skriver, och om skrivande som arbetsprocess. Den senare har utvecklats till en praktisk skrivprocess i klassrummet med tankekartor, utkast och feedback. I Sverige har Siv Strömquist (1988, 2007) haft stort inflytande på utvecklingen av en processinriktad skrivundervisning. I en social kontext framträder texttyper och *genrediskursen* fokuserar undervisning i att kunna skriva dessa med passande språk och form. I skolans skrivundervisning manifesteras denna diskurs ofta som genrepdagagogik. Genrepdagagogiken växte fram i Australien i en andra språkskontext med ett kompensatoriskt syfte. Genrediskursens texter bedöms utifrån hur väl eleverna lyckas konstruera den aktuella genren. Denna diskurs har i den nya läroplanen i Sverige och i satsningar som Läslyftet fått en framträdande position. I den *socialpraktiska diskursen* är syftet att kommunicera i en verklig kontext: att skapa mening och att skriva för en mottagare. Att skapa autentiska skrivsituationer är centralt i lärarens skrivundervisning. Elevernas texter läses av fler personer än läraren. Bedömningen utgår inte främst från form och struktur, utan utifrån hur effektivt texterna uppnår sina

syften. Den *sociopolitiska diskursen* liknar den förra diskursen, men betonar maktperspektivet tydligare samt språkets roll för identiteten. Genom skrivande kan man bidra till social förändring. Att lära sig att skriva involverar en förståelse för varför olika slags skrivande ser ut som de gör, och en förmåga att välja bland olika alternativ att formulera sig.

Färdighet och genre dominerar

I några nyligen presenterade studier har vi undersökt hur lärare och styrdokument förhåller sig till skrivande (utifrån Ivanics diskurser). I en enkätstudie där sextio lärare i svenska i grundskolan deltog dominerade de tre diskurserna färdighet, process och genre starkt. Det fanns en viss variation mellan årskurserna, där framförallt lärare för de yngre barnen representerade fler diskurser (Sturk & Lindgren, 2019). I det nya medielandskapet, här representerat av Facebook-grupper för lärare i svenska, fick vi liknande resultat (Sturk, Randahl & Olin-Scheller, 2019).

Den skrivundervisning som framträder i interaktioner, läromedelstips, appar och förslag på lektionsupplägg domineras av en färdighetsdiskurs och en stöttande genrediskurs. Färdighetsdiskurs och genrediskurs dominerar även de bloggar som länkas till i Facebookgrupperna. Men i bloggarna, som ofta skrivs av aktiva nyckelpersoner och svenskämnet influencers, framträder också andra diskurser, framförallt en socialpraktisk diskurs och en kreativitetsdiskurs. Med utgångspunkt i dessa diskurser är det centralt att eleverna får skriva i autentiska situationer för andra mottagare än läraren samt att eleverna får utveckla sitt kreativa skrivande, ofta i form av berättande texter.

Figur 1. Skrivdiskurser som framträder i bloggar länkade till Facebook-grupper för lärare i svenska (Sturk, Randahl & Olin-Scheller, 2019).

I korthet bekräftar våra resultat tidigare studier, nämligen att praktiken såväl som

styrdokument lyfter färdighet, genre och process i skrivande. Såväl nationella som internationella studier visar att skrivundervisningen domineras av textfokuserade diskurser, som genrediskursen och färdighetsdiskursen (Gustafsson, 2013; Lambirth, 2016). I vissa studier är även kreativitetsdiskursen och processdiskursen framträdande i skrivundervisningen (Blikstad-Balas, Roe, & Klette, 2018). Studierna visar också på en avsaknad av mer kontextfokuserade diskurser som de socialpraktiska och sociopolitiska diskurserna (Magnusson, 2018; Peterson, Parr, Lindgren, & Kaufman, 2018). Resultaten visar att det finns en tydlig kongruens mellan studier av policydokument och undervisningspraktik: Lärarna undervisar om det de förväntas göra, och skrivande i skolan blir skrivande för skolan.

Föränderligt samhälle – förändrad undervisning?

En central förklaring till att textfokuserade diskurser har stort inflytande över dagens skrivundervisning går alltså att finna i policydokumentens formuleringar. Resultaten kan också förklaras av att en skola i kris tenderar att gå ”back to basics” (jfr. Ivanic, 2004). Fokus i såväl styrdokument som undervisning och FB-samtal ligger på texttyper eller genrer där syftet många gånger är att eleverna ska ges tillgång till ett skrivande som ger makt och inflytande. Det är en explicit undervisning där läraren har en tydlig roll och där korrekthet på olika nivåer av texten, från stavning till lingvistiska mönster för hela texter dominerar. Därmed närmar sig även genreperspektivet den färdighetsdiskurs som länge dominerat svenskämnet. I Malmgrens studier av läromedel stod ämneskonceptionen svenskan som färdighetsämne stabil – och, kopplat till skrivande, tycks det fortfarande förhålla sig så.

I sammanhanget vill vi också nämna att det performativa trycket på skolan att ägna sig åt språklig korrekthet och texters struktur är stort. I media rapporteras till exempel återkommande om studenter som inte klarar av sina högskolestudier på grund av bristande skrivkompetens.

Om vi istället vänder blicken till svenskämnet som demokratiämne handlar det om att röra sig från ett fokus på färdighet till en undervisning ’om’ såväl som ’genom’ demokrati (Molloy, 2017). Det handlar om

att elever får tillägna sig kunskaper om demokrati, om styrelseskick, om mänskliga rättigheter och yttrandefrihet och så vidare. Det handlar också om att vara i en demokrati och genom demokratiska arbetsformer förkroppsliga demokratin. Det handlar om att utöva demokrati, att få säga det man vill, att lyssna på andra och bryta sina egna tankar mot andras. Men kanske mest handlar det om att ge redskap för att kunna säga det man vill, att förstå vad andra menar och att veta hur man kan bemöta olika tankar i olika sammanhang. Ett sådant redskap är skrivande.

Allsidig skrivundervisning

En skrivundervisning som tar demokratiifrågan på allvar handlar alltså om att ge elever en mängd redskap för att kunna verka i en demokrati i ett samhälle som är starkt textbaserat och där kunskap och sanning ifrågasätts. En sådan skrivundervisning är holistisk och ägnar sig åt en mängd olika diskurser: färdighet för att bli stark i sin känsla av att kunna skriva, kreativitet för att kunna berätta, skriva för att reflektera och bygga tankar, process för att bli medveten om hur skrivande går till, genre för att kunna delta i olika sammanhang, en social praktik för att förstå skrivandets olika funktioner i sociala sammanhang och sociopolitisk för att bygga identitet som skrivare, hitta sin röst och ett kritiskt förhållningsätt till texter, sina egna såväl som andras.

Vi menar att det är viktigt för lärare att reflektera över vilken föreställning om skrivandets mål och mening som dominerar den egna undervisningen. Ett verktyg för att göra det är det ramverk för diskurser som vi diskuterat här (Ivanic, 2004, 2017). Ramverket kan också synliggöra diskurser som är mindre framträdande eller saknas i styrdokument och som man som lärare kan behöva kompensera för i undervisningen för att elever ska utveckla en allsidig skrivkompetens, en skrivundervisning som ger eleverna förmåga och kunskap att kunna göra sina röster hörda i ett demokratiskt samhälle.

*Erika Sturk, Ann-Christin Randahl och
Eva Lindgren*

Erika Sturk är lärarutbildare och doktorand i språkdidaktik vid Umeå universitet. Ann-Christin Randahl är lektor på Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet.

Eva Lindgren är professor i språkdidaktik vid Umeå universitet.

REFERENSLISTA

- Blikstad-Balas, M., Roe, A., & Klette, K. (2018). Opportunities to Write: An Exploration of Student Writing During Language Arts Lessons in Norwegian Lower Secondary Classrooms. *Written Communication*, 35(2), 119-154.
- Brandt, D. (2015). *The rise of writing : redefining mass literacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brandt, D. (2019). The problem of writing in mass education. *Utbildning & Demokrati Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 28(2), 37-54.
- Gustafsson, I. (2013). *www.lection.se - din kollega på nätet : En studie av lektionsförslag för skrivundervisning i skolämnet svenska*. Licentiatavhandling Umeå universitet.
- Ivanic, R. (2004). Discourses of Writing and Learning to Write. *Language and Education*, 18(3), 220-245.
- Ivanic, R. (2017). *Round table on discourses of writing, and writer identity*. Presentation på LITUM-symposiet. Umeå, Sverige.
- Lambirth, A. (2016). Exploring children's discourses of writing. *English in Education*, 50(3), 215-232.
- Magnusson, J. (2018). Det diskursiva skrivandets funktion – en läromedelsanalys. *Nordic Journal of Literacy Research*, 4, 22-41.
- Malmgren, L.-G. (1996). *Svenskundervisning i grundskolan (2 ed.)* Lund : Studentlitteratur.
- Molloy, G. (2007). *Skolämnet svenska : en kritisk ämnesdidaktik (1 ed.)* Lund : Studentlitteratur.
- Molloy, G. (2017). *Svenskämnets roll: Om didaktik, demokrati och critical literacy (1 ed.)* Lund : Studentlitteratur.
- Peterson, S.S., Parr, J., Lindgren, E. & Kaufman, D. (2018). Conceptualizations of writing in early years curricula and standards documents: international perspectives. *The Curriculum Journal* 29(4), 499-521.
- Sturk, E., Randahl, A.-C. & Olin-Scheller, C. (2019) *Literacydiskurser i FB-grupper för lärare*. Presentation på Skriv!Les! Stavanger, Norge.
- Randahl, A.-C. (2012). "Oftast är vi ganska fria" : *eleverna, skrivandet och skrivundervisningen i tre gymnasieklasser*. Licentiatavhandling Göteborgs universitet.
- Strömquist, S. (1988). *Skrivprocessen: teori och tillämpning*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömquist, S. (2007). *Skrivprocessen : teori och tillämpning (3 ed.)* Lund : Studentlitteratur.
- Sturk, E., & Lindgren, E. (2019). Discourses in Teachers' Talk about Writing. *Written Communication*, 36(4), 503-537.

ROZ IVANICS SKRIVDISKURSER

Färdighetsdiskurs

Fokuserar texten: stavning, interpunktion, ljudmetod. Explicit undervisning och bedömning koncentreras på form och korrekthet.

Kreativitetsdiskurs

Fokuserar på samband mellan läsande och skrivande. Innehåll och stil är viktigt för att bli författare och för bedömning. Implicit undervisning – erfarenhet, kreativitet och eget val av ämne är av intresse för skribenten.

Diskurs för att tänka och lära

Fokuserar på att klargöra tankar och lära skolans alla ämnen. Skrivande är inorporerat i ämnesundervisning och bedömning utifrån kursplanemål.

Processdiskurs

Fokuserar på en mental och en praktisk process. Explicit undervisning av den praktiska processen (exempelvis med mind maps, utkast, revidering och feedback). Bedömning tveksamt.

Genrediskurs

Fokuserar på texten i en kontext. Det karaktäristiska för texttyper som används i en speciell social kontext är viktigt i explicit undervisning och bedömning.

Socialpraktisk diskurs

Fokuserar på att skriva för att kommunicera skapa mening i en verklig kontext. Explicit och implicit undervisning för funktionalitet och meningsfull kommunikation – bedömning av effektivitet utifrån syftet med texten.

Socio-politisk diskurs

Fokuserar på den sociokulturella och politiska skrivkontexten. Explicit undervisning av kritiskt skrivande sätter frågor om makt och identitet i centrum.

Fri översättning från Sturk och Lindgren, (2019) visar Ivanics (2004, 2017) skrivdiskurser.